

Les pintures murals romàniques de Barbarà

El prop passat diumenge dia 5 es celebrà en la romànica església de Santa Maria de Barbarà una festa plena de sentit litúrgic i arqueològic, que ha d'ésser el començament d'una completa restauració que restitueixi aquest temple a la seva antiga esplendor material i espiritual. En aquesta diada solemníssima acudí a Barbarà una gran gentada de Sabadell i de Barcelona, entre la qual veiérem representacions del «Centre Excursionista de Catalunya», dels «Amics de l'Art Litúrgic», del «Cercle Artístic de Sant Lluç», «Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat» i altres.

Primerament la *Schola Cantorum* de Sabadell cantà amb plena unció unes «Vespres» solemnes, donant el to a tot aquell aplec reunit no solsament per a veure restaurades unes pedres o pintures, sinó per a veure restaurat tot un temple i vivificada la seva ànima que és el culte sagrat que ha d'afermar la seva recobrada esplendor.

Després d'aquest acte litúrgic vingué l'acte arqueològic que el constituïren una sèrie de parlaments encaminats a fer veure tota la valor arqueològica d'aquest temple i d'una manera especial de les seves magnífiques pintures murals descobertes no fa pas molt temps. Parlaren, desenrotllant diferents aspectes d'aquesta església romànica, el Conservador del Museu Diocesà de Barcelona; el senyor Motlló, president del «Centre Excursionista» de Sabadell; el senyor Jeroni Martorell, de la Secció de Conservació de Monuments de l'«Institut d'Estudis Catalans»; el senyor Maspons, president del «Centre Excursionista» de Barcelona; el senyor Picó, mestre de la població, en representació de la mateixa; i finalment donà les gràcies a tots el Rvnt. Sr. Rector, mossen Josep Esteve.

Mirarem ara de resumir aquests parlaments per a donar als lectors de la GASETA DE LES ARTS una idea tan clara com sia possible, de l'importància d'aquesta esplèndida església de Barbarà i de les seves pintures.

Projecte de restauració de les pintures i construcció de l'altar romànic de l'església de Sta. Maria de Barbarà. (Cl. Abat.)

Aquesta església es troba a un parell de quilòmetres de Sabadell formant part d'aquest conjunt d'esglésies romàniques del Vallés decorades amb pintures romàniques, com són les de Terrassa i la de Polinyà. Es una església de planta de creu llatina amb una posterior oposició d'una capella lateral per banda.

Quant a proporcions pot col·locar-se aquesta església entre les esglésies romàniques de tipus gran. Té tres absis obertes en el creuer, que per la part exterior són decorades amb les faixes i arquacions dites lombardes. Al flanc de l'absidiola del cantó de l'Evangeli hi ha el campanar quadrat amb cúpula piramidal,

que completa l'esplèndid aspecte d'aquesta església.

Però la seva principal riquesa, que li dona una excepcional distinció, són les pintures murals que decorarien tot el temple. Aquestes pintures estaven amagades sota una capa de guix. En fer una visita en aquella església, ens semblà entreveure-hi taques de color i encomanàrem al Sr. Rector Mn. Josep Esteve que verificqués la sospita. Amb molta diligència i entusiasme ho feu, i avisats que en fórem, hi acudírem amb els ajudants del Museu Diocesà i férem caure aquella capa de guix que tapava aquell tresor. Actualment hi ha descobertes les pintures de les absis i del creuer. Farà un mes que va descobrir-se l'absidiola del cantó de l'Evangeli, no havent-se'n donat notícia a cap periòdic, fora d'una senzilla ressenya apareguda en un diari de Sabadell el dia d'aquesta festa, per la qual cosa ens hi entretinguem una mica més a descriure-la.

El programa iconogràfic d'aquest conjunt pictòric és aviat descrit. En el quart d'esfera de l'absis major hi ha el Pantocrator, l'Onnipotent, representat en la forma clàssica, assegut en un escombrell encoixinat, la mà esquerra sostenint un llibre, i beneït amb la dreta, i tot ell encabit dins una mandorla o auriola apuntada. Al voltant d'aquesta figura majestàtica del Crist, per omplir els buits que deixa l'auriola en aquesta secció de l'absis, trobem els símbols dels quatre Evangelistes amb les respectives inscripcions. D'aquest conjunt en queda ben poca cosa, essent el motiu principal una esclatxa que és produït en l'absis a causa de l'empenta de la volta que ja en temps antics fou substituïda per l'actual.

La part vertical (de 4'10 x 4'35 metres), d'aquesta absis la trobem partida en sentit horitzontal per dues faixes amb les corresponents escenes. En la faixa alta, esquerra a dreta de l'espectador, hi ha: la *Visitació*, el *Neixement de Jesús* (finestra), el *Bany de Jesús* i l'*Anunciació de l'Àngel als Pastors* o *Anun-*

L'església de Barbarà (Façana i cloquer). (Cl. Abat.)

L'església de Barbarà (Absis i cloquer.) (C. Abat.)

ciata. En la faixa inferior i seguint la mateixa direcció tenim: *Herodes indicant el camí als Reis Magos*, els *Tres Reis Magos oferint els presents a la Mare de Déu col·locada al bell mig de l'absis* sota la finestra i tenint en la falda l'Infant Jesús, i l'*Entrada de Jesucrist a Jerusalem*. Davall d'aquestes faixes decorades amb escenes, segueix la tradicional draperia estilitzada que posa terme a la decoració pintada. Entre faixa i faixa hi ha fragments d'inscripcions com aquests: QUI REGNAT... VBIQVE... (BET)HLEEM... PASTORES BETHLEEM VENERVNT (OF)FERRE...

En els arcs i relleixos que precedeixen l'absis major hi ha grecques i una testa de Medusa amb decoració vegetal i xent de la boca i ondulant a banda i banda. En el pla de l'arc major o triomfal hi ha a l'esquerra un personatge en actitud d'oferir, amb aquest fragment d'inscripció: FECIT ABE(L) que indica la seva personalitat; i a la dreta una altra figura amb aquestes altres: (C)HAIN i (C)HAIM. En el pla dels pilars de la dreta que mira al presbiteri es veu Adam i Eva temptats per la serp; davall una ciutat amurallada, probablement la ciutat de Jerusalem empestada i assetjada. En el pla del mateix pilar que mira envers el portal, s'entreveu molt borrosa i menjada per l'humitat una figura del Sant. En el pla del pilar de l'esquerra que mira al presbiteri es veu amb molta dificultat l'escena del judici de Salomó.

En la volta central del creuer es repeteix la figura del Pantocrator amb idèntica actitud, però voltada pels 24 vells de l'Apocalipsi que porta un instrument músic i una copa amb la qual, segons Sant Joan, presenten a Déu les oracions dels justos. Davall d'aquest cercle majestuós dels vells, encara hi havia altres figuracions de les quals apenes es conserva un àngel amb una espasa, representació dels Principats en la jerarquia angèlica.

L'absidiola del cantó de l'Epístola és dedicada als apòstols Sant Pere i Sant Pau. La decoració de la conca

d'aquesta absidiola en l'estat actual és intel·ligible. En la part vertical es veu la predicació de Sant Pere en el dia de Pentecosta i al dessota Sant Pere dirigint-se vers Jesús per damunt l'aigua. En la meitat dreta es veu el martiri de Sant Pere clavat en creu cap per avall i el de Sant Pau amb els ulls embenats a punt d'ésser escapat per un soldat romà vestit de cota de malles.

Però el que constitueix una novetat de reportatge és la decoració de l'absidiola del cantó de l'Evangelí fins ara inèdita, per tal com estava obstruïda per un gran armari on es custodiaven les joies de la parròquia.

Aquestes pintures constitueixen una novetat dins la nostra iconografia, puix es tracta del tema de la Invenció i Exaltació de la Santa Creu, gairebé estrany a la nostra plàstica sagrada, sobretot amb aquest aire descriptiu. Aquest és un tema ge-

nuïnament grec, que sols en terres orientals, tingué una predilecció i un desplegament enlluernant. A Barbarà trobem la fórmula rasa i concisa d'aquest tema, que era exigida entre altres raons per l'esquifidesa de lloc on s'havia de representar.

La fórmula adoptada a Barbarà no respon a la fórmula més antiga i pura. Un dels detalls que ho comproba és que la creu no és presentada per Sant Macari, bisbe de Jerusalem, sinó per Constantí i Helena, els quals en les representacions primitives s'acontentaven en presidir l'estament dels militars que amb l'estament dels eclesiàstics i amb la turba innominada acudien a adorar la creu sostinguda pel sant Bisbe de Jerusalem. La fórmula iconogràfica de Barbarà respon a divulgacions més tardanes i concises del tema, en les quals l'orgull nacional féu rescriure les figures impe-

rials de Constantí i Helena.

En la part alta trobem desenrotllat simultàniament el tema de la Invenció i de l'Exaltació de la Santa Creu. En el centre de la composició apareix la creu gemada o ornada de pedres precioses i de color groc, que vol donar l'idea de l'or. La forma de la creu és la que s'anomena «patada» o sia de braços que s'aixampen en els extrems, que és la forma més antiga.

La creu està apoiada damunt la terra i arriba fins al cel, el qual es mostra obert amb un fons vermellós, on hi volen dos querubins, o sia dos àngels que sols tenen cap i ales. Del cel, limitat per unes faixes de núvols estilitzats baixa una esplendor damunt la creu.

La creu, demés, està sostinguda per Constantí (a l'esquerra) i per sa mare Santa Helena (a la dreta). Un i altre porten al voltant del cap el nimbe característic dels sants,

primerament perquè era costum oriental i grec de representar així a l'emperador, i després perquè de fet els grecs (al 21 de maig) i àdhuc en alguns martirologis occidentals Constantí és honorat com Sant.

Emperador i emperatriu sostenen amb llurs mans la creu pel traverser. Constantí vesteix túnica curta blanca i mantell de púrpura cordat a l'espatlla dreta. Santa Helena porta túnica llarga grisa i mantell fosc. Un i altre personatge està indicat per la respectiva inscripció: CONSTANTINUS, ELENA, sense l'adjectiu de sant, discrepant en això de les representacions gregues, on Constantí i Helena sostenen la creu i són anomenats sants.

Completant aquesta decoració es veuen agenollades al peu de la creu en forma disminuïda tres figures d'homes; al cantó de Constantí, i tres figures de dones, al cantó de

Santa Helena, i representen l'humanitat que junt amb els àngels adoren la Veracreu.

Fins aquí es tracta de l'Exaltació de la Veracreu. Però davall la creu, entre les zones alta i mitgera de la pintura, hi ha un detall que fa referència a la Invenció del fust sagrat. Aquest es redueix a unes andes o llitera damunt la qual hi ha un home estès. Fa referència al procediment que s'adoptà per a verificar quina era la veritable creu de Jesucrist per tal com va ésser trobada junt amb les del bon i mal lladre i amb el titol desclavat. Segons la tradició, Sant Macari, bisbe de Jerusalem, manà que apliquessin les creus a un difunt, o a una moribunda segons les diferents versions. Li foren aplicades dues creus, i el miracle no es produí fins que li aplicaren la veritable creu on morí el Salvador.

Tant al costat de Constantí, com al de Helena hi ha una figura molt borrosa que és molt difícil endevinar de qui es tracta. Ambdues figures porten nimbe de sant. Es tracta de Sant Macari i de Sant Ciriac, successor del primer en la seu de Jerusalem i que segons la tradició també intervingué en la Invenció de la Veracreu. Es difícil desistir-se de la suposició.

Finalment en la part mitgera de l'absis trobem unes representacions en molt mal estat de conservació degut a humitats. Després de molt mirar i de confegir detalls hem deduït que a la banda esquerra hi ha una figura asseguda en un escambell encoixinat, tenint al davant un personatge de peu dret. A l'altra banda es veu un fragment d'una figura acotada o agenollada, i a la seva vora un fragment d'inscripció que no arriba a formar el mot complet. Probablement es tracta del martiri del sant bisbe Ciriac que ja havem anomenat. Sant Ciriac havia estat jueu i fou ell qui, segons la tradició, senyalà el lloc on era enterrada la Veracreu. Després es convertí i fou nomenat bisbe de Jerusalem, tan bon punt morí Sant Macari, i finalment fou martiritzat per ordre de

Pintures murals de l'Absis de Barbarà

(Cl. Abat.)

Conjunt de l'Absis amb les pintures descobertes. (Cl. Abat.)

Julia l'Apòstata. De la part baixa de l'absis, on corresponia segons costum una decoració de cortinatges estilitzats, no en quedà res.

**

Heu's aquí ràpidament descrites les pintures murals que formen el principal ornament de l'església romànica de Barbarà, i com a tal és el primer que urgeix restaurar amb

Es un cas d'urgència, perquè les pintures van desengrunant-se i perquè és precís treure-les per a consolidar la fàbrica d'aquest temple que és migparteix. I demés d'aquesta necessitat inajornable, cal que tots plegats cooperin en aquesta tasca, perquè poguem tenir a vora de Barcelona un conjunt de pintures romàniques amb plena vida, i amb ambient litúrgic.

MANUEL TRENS. PBRE.

La doctrina de la conservació de les pintures murals

El bell projecte de conservació i restauració de les pintures murals romàniques de l'església de Barbarà al seu lloc d'emplaçament, cal posar-lo de relleu, com un exemple pràctic de la bona doctrina de conservació d'aquesta categoria de monuments artístics. Dèiem, en publicar en aquestes pàgines les pintures

murals romàniques del nostre Pirineu traslladades al Museu de Barcelona, que la Junta de Museus les havia arrencat per força, obligada per les circumstàncies que la posaven en el cas de portar-les al Museu o de deixar-les perdre per al nostre patrimoni artístic.

Entre aquestes circumstàncies hi havia el fet de vendre-les i la manca de llei que ho privés, i sobretot hi havia una empresa que, en intervenir-hi la Junta, ja havia arrencat les de Mur, avui al Museu de Boston, i estava arrencant les de Tahull i les de Bohí. Promoure una creuada per a salvar-les i deixar-les a son lloc, on la desídia les malmetia, era exposat. Interessos creats, difícils de vèncer amb l'única arma de la persuasió l'haurien fet fracassar. Intentar una subscripció pública en benefici de monuments llunyans, desconeguts i de difícil accés, era impossible. Les garanties per a l'avenir, nul·les... Tots aquests aspectes, estudiats en l'informe que aleshores vàrem presentar a la Junta de Museus, certifiquen que aquesta no va pas obli-

dar-los i que, en fer el que va fer, ho va fer perquè no li quedava més remei.

En ésser descobertes pel nostre estimat amic el Rnd. Manuel Trens, Conservador del Museu Diocesà de Barcelona, les belles pintures de Barbarà, es plantejà a la parroquia la qüestió de la venda. L'afer fou tramitat al Bisbat, s'indicà a la Junta de Museus si volia adquirir-les. El nostre informe a la Junta fou el de què les pintures de Barbarà havien de quedar al seu lloc. Barbarà, a un pas de Sabadell, tocant a Barcelona, en mig d'un tros de plana del Vallès, veí d'una ciutat industrial que ha fet de l'amor i del conreu de les arts una de les seves honors, havia de conservar les seves pintures. El cas és, però, que mancaven els mitjans, i davant les necessitats de la parròquia i la insistència en mantenir la decisió de venda, la Junta va decidir-se a adquirir-les...; però la Providència, en forma dels Amics de l'Art Litúrgic i de Mn. Manuel Trens, que pensava com nosaltres, va intervenir, i ja tenim ara damunt la taula la qüestió de restaurar les pintures de Barbarà, de retornar l'absis romànic al seu antic esplendor, de posar-hi un altar que es digui amb l'estil de l'església; de retornar a la vida un conjunt monumental que anava a desfer-se... Enhorabona sia!

Es així que correspon obrar a un poble verament civilitzat. Les restes de pintures murals que hi han a les nostres esglésies de la plana de Vich, guardades i assegurades pel zel admirable de Mn. Josep Gudiol, les que queden a tots els altres indrets de Catalunya, així deuen ésser guardades. Ningú ara, després de valorades com ho han estat per l'actuació del Museu, pot vendre al·legant ignorància. Ningú pot arrencar-les apointant-se en el precedent de què el Museu ho ha fet; ningú, davant el cas exemplar de Barbarà, pot dir que no troba solució a les necessitats parroquials que podrien promoure la venda de pintures murals; que la parròquia acudi als Amics de l'Art Litúrgic; que els rectors sàpiguen que per fer sentir la seva veu en demanda d'ajuda hi ha les pàgines de la GASETA DE LES ARTS, que tothom sàpiga que l'acció del Museu en quant a les pintures romàniques i l'acte de Barbarà volen dir, en primer lloc, que totes les pintures murals han d'ésser salvades pel nostre honor, i, en segon lloc, que han d'ésser conservades en el seu emplaçament d'origen.

Aquesta entenem nosaltres que és la bona doctrina de conservació de les pintures murals que tenen un valor artístic. Tenim

L'altar que tapava les pintures, avans del seu descobriment. (Cl. Abat.)

la completa seguretat de què, malgrat i que seria crecudada la quantitat necessària a costejar l'obra, no mancaràn bons i entusiastes patriotes que ajudaran a portar-la a cap. Pensin tots que a la valor de les pintures que es salvin amb la seva ajuda hi afegirem la valor de l'exemple, el precedent efficacíssim, el mètode i el procediment que cal seguir per a salvar les que encara resten en els seus llocs d'origen, i sobretot l'afirmació de la nostra civilitat, que sap respectar, estimar i restaurar els monuments artístics que els nostres avantpassats varen llegar-nos.

Les obres, però, no n'hi ha prou en voler-les, sinó que cal practicar-les. El nom que s'unís a la salvació d'aquestes pintures mereixeria les honors de l'avenir. No en trobarem uns quants?... La tasca de la Comissió que ha de restaurar Barbarà serà ajudada pel diner i l'amor dels rics?...

JOAQUIM FOLCH I TORRES.

Detall de les pintures de Barbarà. (Cl. Abat.)

Detall de les pintures de Barbarà. (Cl. Abat.)

La instal·lació del Foment de les Arts Decoratives de Barcelona a l'Exposició Internacional de les Arts Decoratives de París (Galeria Saint Dominique).
(Cl. Bruère.)

L'arquitectura dels segles IX al XII a Catalunya

(Continuació del número anterior.)

A Còrdova hi havia, així mateix, obradors de fosa en bronze, que exigia el previ modelat en guix o en cera, i així mateix, obradors d'escultura en pedra que ens han tramès obres meravelloses.

Sabem, per documents concrets, l'existència, en el Palau de Medina Azzahara, d'escultures d'animals i d'una gran estàtua d'Azzahara, la «favorita» que donà nom a l'edifici, la qual cosa ha fet possible la transmissió als països cristians, al moment del desenrotlle de l'escultura romànica, al costat dels teixits, dels manuscrits i dels iboris, dels mestres aptes, en l'art de l'escultura.

Cal també remarcar una influència arquitectònica. La coneixem per l'existència a França d'un element arquitectònic ben conegut, que és el «modillon à copeaux» que Viollet-le-Duc ha definit amb la frase lapidària d'«un cap de biga treballat» (1). La hipòtesi és justa, però no explica pas l'origen històric de la forma, que cal cercar en la Mesquida de Còrdova, com ha assenyalat monsieur Male, i això no explica encara el camí a través del qual aquest element ha arribat a França. El camí és certament el dels pelegrinatges de Santiago, que tenia en les seves etapes els monestirs muza-

ràbigs ornats amb variants diverses de «modillons à copeaux» (1). Aquest camí fou recorregut per Gotescalde, bisbe de Puy, en sa pelegrinació a Sant Jaume de Galícia, l'any 951, i va aturar-se en un d'aquests monestirs muzaràbigs, a Albalda, on va adquirir un manuscrit.

Els «modillons à copeaux» arribaren a França en un període anterior al segle XII, i certament no hi arribaren sols. M. Brehier ens comunica l'existència a l'Auvernia d'aquests modillons, més antics que el de Notre Dame du Port, en l'antic chor de l'església de Chamalière, que posseeix una nau i un nàrtex del segle X. Aquests modillons presenten el bec central de la testa de la «biga obrada» en sortida, entre dos rengles d'entallats amb la sil·lueta d'una testa de bè. L'analogia d'aquests modillons amb els de Sant Millan de la Cogolla de Suso, que són, així mateix, una estilització dels de la façana oriental de la Mesquida de Còrdova, és sorprenent.

* * *

Sense transició, en la segona mitat del segle X es superposa a l'art muzaràbig el primer art romànic, que anem ara a estudiar en els seus plans, en la seva estructura i en la seva decoració. Durant tota l'època de l'evolució d'aquest nou estil que dura fins al darrer terç del segle XI, pot dir-se que Catalunya és, artísticament parlant, una prolongació de la França. Aquesta unitat artística és la conseqüència d'intimes relacions polítiques i religioses (2).

de Moustier, a Thiers, en ruïnes, anterior a l'any mil, hi havia petites finestres en arc de ferradura i en l'església, del segle XII, totes les arcades són lleugerament sobrepassades. Tots aquests indicis proven la prolongació en una part de la França de l'art vingut de la llunyana capital musulmana de l'Occident.

(2) Veure l'exposició d'aquestes relacions, en BOISSONNADE: *Du nouveau sur*

Els tipus més antics són basiliques amb cobertes de fusta, les quals, com un xic arreu de l'Occident, han precedit a les basiliques cobertes en volta (1).

Es interessant de trobar les característiques d'aquestes basiliques.

Els documents catalans de 889, 953 i 1015 ens parlen d'esglésies amb coberta de fusta; mes els monuments que hi fan referència han desaparegut.

D'altra banda, existeixen encara un nombre reduït d'esglésies catalanes cobertes de fusta, com Sant Pere del Burgal i Estimariu, que presenten caràcters comuns; basilica a tres naus, sense transepte, amb un chor de volta a mig punt, més o menys exagerat, més baix que la nau, precedint els absis; construcció en aparell rústec petit, sense decoració a l'exterior, excepció feta dels murs dels absis, que presenten petites arcuacions cegades i posades de dos en dos entre faixes lombardes; absència absoluta d'ornaments geomètrics i esculturals a l'interior; una finestra damunt la volta del chor per ventilar la teulada. Els arcs de l'interior són sostinguts per pilars de secció quadrada o rectangular.

Es troba a Catalunya un tipus més arcaic de la basilica coberta de fusta, en una seva supervivència de principis del segle XII, conservades en algunes valls pirenenques, com Tahull i Bohí, i de la qual Sant Climent de Tahull és el millor exemple. Segons una inscripció, Sant Climent de Tahull fou consagrada en 1123. Aquesta església ha conservat, entre caràcters més moderns, analogies amb les esglésies de Sant

la Chanson de Roland (París, 1923) i en PUIG I CADAVALCH, FOLGUERA I GODAY: *L'Arquitectura romànica a Catalunya* (Barcelona, 1911.)

(1) PUIG I CADAVALCH: vol. II, l. II, c. III.

Pere del Burgal i Estimariu: pla de basilica a tres naus, sense transepte, la decoració exterior concentrada a l'absida, l'interior sense cap ornamentació plàstica; com les columnes construïdes, que sostenen les arcades d'unió de la nau central amb les laterals.

Aquests exemples isolats poden ésser aclarits per l'estudi dels monuments italians. Es al nord d'Itàlia que la sèrie més completa d'aquestes esglésies amb ornaments lombards ha estat conservada. M. Kingsley Porter ha descrit una vintena d'esglésies construïdes en petit aparell rústec, amb ornaments lombards, cobertes de fusta, i algunes de les quals són datades amb precisió. Aquest arqueòleg les ha posat en sèrie, amb altres esglésies de diferent plan i diferent sistema d'estructura.

Hem extret de la sèrie de mister Porter (1) les esglésies de pla basilical cobertes amb fusta i arribo a una sèrie en la qual ha estat establerta una continuïtat cronològica que correspon així mateix a l'aparició lògica dels caràcters.

En les esglésies més antigues, com Sant Pere d'Aghate, s'hi retroben tots els caràcters de les esglésies catalanes i altres de més arcaics, com les columnes monolites sostenint els arcs de l'interior, com els nínxols rudimentaris als extrems de les voltes absidials, com la finestra en creu damunt el chor. La data ben establerta és de 875. L'absis de Sant Ambrós de Milà pertany al mateix tipus. Mr. Kingsley Porter creu que és de 940. Segueix en la sèrie cronològica, Sant Vicents de Galliano da Cantú, amb els pilars rectangulars de petita secció, successors immediats de les columnes. Encara en la sèrie veiem Sant Pere d'Ocqui, de cronologia ben demostrada, entre 1015 i 1023, i en la qual es troben no solament els absis amb les petites arcades aparellades entre dues faixes lombardes, sinó també la mateixa decoració que s'ha estés pels murs laterals.

Tenim amb aquest quadre l'evolució completa de l'estil.

Si hom interpola dins la sèrie, les esglésies de Sant Pere del Burgal i d'Estimariu, arribarà a la conclusió d'una data (1005-1020), i també a la conclusió de què elles han estat precedides per basiliques amb coberta de fusta, amb columnes en l'interior, de les quals en tenim una supervivència a Sant Climent de Tahull.

A França es troba un tipus més antic que els de Catalunya, que és l'església de Sant Martí d'Aime, datada als volts del 1010, en la qual tots els caràcters de les esglésies primitives s'hi són conservats (absis ornats per nínxols, columnes o pilars de secció quadrada), amb altres caràcters dels plans els antics (2).

Aquest tipus de basilica coberta en fusta, constitueix un tipus característic occidental, que, bé que transformat, ens ve de l'Orient. M. Millet n'ha senyalat la ruta (3) i hom pot encara seguir-la a través la Síria; mes, en les nostres esglésies, la «prothesis» i el «diaconias» de les esglésies antigues han estat transformats en absis per les influències de la litúrgia romana.

Es el tipus popular, i ocupa arreu

(1) *Lombard Architecture* (1924), vol. I p. 21.

(2) M. BORREL: *Monuments anciens de la Terantaise*.

(3) MILLET: *L'Ecole Grecque*, p. 33.

(1) VIOLLET-LE-DUC: *Dictionnaire d'Architecture*. (Vol. IV, pp. 309-322.)

(2) Compareu el mapa dels camins de la pelegrinació a Sant Jaume de Galícia fet per M. Belier en els seus estudis sobre les cançons de gesta, i la de les esglésies, i monestirs muzaràbigs, publicat pel senyor Gómez Moreno (*Iglesias Mozárabes*, Vol. I). Aquest mateix arqueòleg ens comunica que en l'antic chor de l'església

una gran extensió geogràfica a Europa, i té, demés, una gran permanència a través els temps. Com totes les formes arquitectòniques de l'època, la veurem viure al costat d'altres formes més modernes. Nosaltres la trobem fins al segle XII a Tàrragona, subjecta a la llei de permanència que regna amb una força extraordinària damunt totes les formes arquitectòniques del període.

Tal és la disposició especial de la basilica coberta amb fusta en la França oriental i a Catalunya, en la qual es verificquen les transformacions degudes a la introducció de la volta.

(Seguirà.)

La venerable "Sala Parés"

Ens hem assabentat de la clausura del Saló Parés del carrer d'en Petritxol i de la seva propera reobertura amb el títol d'Establiments Maragall. La GASETA DE LES ARTS, en assenyalar-se aquesta etapa en la vida de la venerable Sala d'Exposicions d'Art de Barcelona, vol retre el seu homenatge de simpatia a D. Joan B. Parés, propietari fins ara d'aquell establiment, hereditat del seu pare, i que ell en son temps posà a l'altura de la seva Barcelona i el convertí en el centre d'art més important de la ciutat.

La història de can Parés és una d'aquelles històries barcelonines que cal un xic d'amor per a contar-les; perquè el Saló Parés és quelcom de molt lligat a la història espiritual de Barcelona, car allí, en aquelles parets, s'hi ha desenrotllat quasi mig segle de la nostra pintura; mig segle ple d'activitats i de lluites; mig segle al bell mig del qual ha nascut la jove escola de pintura que ara priva en el nostre món.

A més d'això que es refereix pròpiament a la pintura i als pintors, la Sala Parés té el mèrit d'haver sigut quelcom en les costums barcelonines; car la visita a ella era un número obligat del programa de les bones gents diumengeres de Barcelona que encara que en sortint compressin el tortell al carrer d'en Petritxol, això no vol dir que tinguessin menys amor per la pintura. Es clar que això del tortell i la visita a can Parés va ésser un tòpic llençat pels joves contra els *amateurs* de les dolçors pictòriques d'altre temps; perquè en veritat s'ha de dir: a aquella concurrència de can Parés el diumenge al matí se li veia als ulls que el camí que emprenién els Mir, i els Picasso, i els Pichot i els Nonells, que fóren els primers modernistes que exposaven, amb tants altres audaciosos, no els hi anava gaire bé perquè aquelles violències no eren pas coses avingudes amb el pacifisme que presuposa l'adquisició d'un tortell. Mes, amb tortell o sense, el cert és que les galeries de can Parés el diumenge donaven bo de veure i que un dia en elles, lo bo i millor de la nostra gent s'hi reunia per admirar les obres dels nostres pintors, i no sols per admirar-les, sinó per comprar-les.

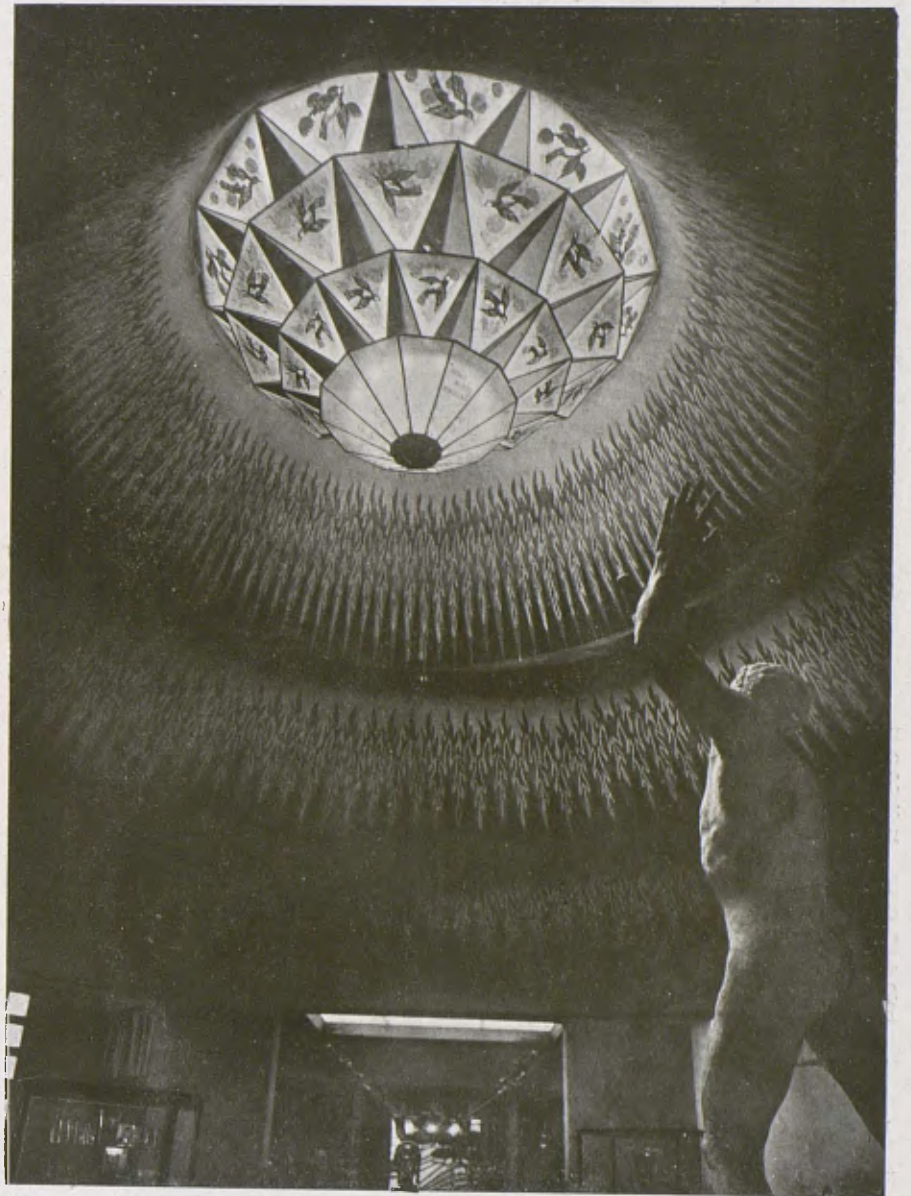
I és que a la Barcelona d'abans hi havia també molts senyors que tenien galeria i quasi bé l'augment d'aquestes galeries barcelonines fou degut a can Parés car des de que les exposicions fóren inaugurades en la sala primitiva, l'any 1878, quan la

casa ja comptava 38 anys d'existència, Barcelona tingué un centre artístic, i al volt d'ell la vida artística s'aplegà i es feu intensa quan aquelles exposicions més modestes de la primeria es pogueren anar engrandint fins a l'esplet de la sala actual que va construir-se l'any 1884, essent inaugurada amb una exposició de Belles Arts pels infants. En Albert de Baviera i Na Maria de la Pau que aleshores eren a Barcelona.

De la sala primitiva ens queda el record de sa primera exposició: en ella hi figuraren obres d'en Vayreda, l'Armet, l'Urgell, en Masriera, l'Enric Serra, en Tusquets, en Tapiró, en Tamburini, en Baldomer Galofre, en Simó Gómez, en Fralnés, en Lluís Rigalt, en Pradilla, en Caba, en Martí i Alsina, en Planella i Rodríguez, en Lorenzale i alguns altres d'aquells mestres de la passada centúria que tingueren els seus admiradors: morts els uns avui, vells els altres, però fent encara honor a les parets de la sala decorada avui a la nova manera.

De la segona exposició, és a dir, de la inaugural de la sala actual, ne tenim al davant un bell catàleg, un dels pocs que queden com a record d'aquella data; i en ell, al costat dels títols de les obres, hi llegim els noms de l'Armet, Agrasot, Baixeras, Casas, Cusachs, Caba, Casanovas, Estorach, Echeña, Galofre, B. Gessa, Gómez Simó, Llimona, Llovera, Masriera, Marqués, Muñoz Degraín, Morera, Rusiñol, Ribera, Sans, Seiquer, Serra, E., Senet, Tamburini, Tapiró, Tusquets, Villegas, Vayreda, Benlliure, Fabrès, Mas i Fontdevila, Novas, Reynés, Gamot, Atchè, Tasso i altres que farien aquesta llista massa llarga, els uns oblidats, els altres morts, els altres admirats avui encara, ja que són molts els que hi varen concórrer; car fou aquell dia festa grossa per als artistes barcelonins que veien inaugurada la seva sala d'exposicions no solament amb l'assistència dels infants d'Espanya, sinó amb la de l'Ajuntament de la ciutat i la Diputació i les acadèmies i entitats culturals.

I des d'aleshores ençà, la història ha anat seguint llisa i sense entrebancs. Cada setmana, en Parés ha

Lluerna de la rotonda del Foment a la Galeria Saint Dominique de l'Exposició de París. (Cl. Bruère.)

ofert noves obres als ulls dels visitants. Quan un novinçà ha volgut llençar-se al públic, les parets de can Parés l'han aguantat. Quan els revolucionaris volgueren donar els primers atacs, allí mateix, davant per davant de la paret ocupada pels enemics, pogueren establir el llur camp de batalla, i així fins als nostres dies.

La Sala Parés, segona, decorada per l'Olivella, famós ornamentista barceloní del 88, fou reformada l'any 1911. La moda del gris com a fons de les pintures imposà a en Parés un canvi de decoració. Es suprimiren les velles al·legories que l'Olivella havia pintat al fris i se les substituï per un gris de gust modernista... Els pintors, però, enyo-

Altra instal·lació del Foment en la rotonda del Grand Palais a París.

(Cl. Bruère.)

Forn ibèric descobert a Rubí. Conjunt.

(Cl. Colominas Roca.)

Forn ibèric descobert a Rubí. Detall de la boca del forn. (Cl. Colominas Roca.)

raren aviat el vermell tradicional de can Parés, i veïem sovint la Sala que, malgrat i el gris del fons, a instàncies dels expositors cobria els murs amb un vellut granat.

Com es seguirà ara la tradició de la casa Parés?... Cal esperar dels seus continuadors coses bones, i entre elles, la millor, çò és: que el vell Saló del carrer d'en Petritxol seguirà essent un centre d'art de Barcelona.

Enyorarem la figurara cavalleresca del Sr. Parés darrera l'escriptori. Enyorarem el seu tracte gentil i la seva consideració respectuosa per a tots els exposants; enyorarem, potser com ell mateix, la seva Sala estimada, i en el record, li agraïrem tot el que el Sr. Parés, des del seu lloc, ha fet en bé de les arts de Barcelona, que no és poc i és digne de que s'esmenti.

FLAMA.

L'aportació del Foment de les Arts Decoratives a l'Exposició d'Arts Decoratives de París

LA GASETA DE LES ARTS ha sigut un portaveu dels neguits passats per aportar una representació digna a la més important manifestació mundial de les arts aplicades. Primer, des d'aquestes planes, incitàvem a la concurrència; després, com a president del F. de les A. D. ens dolíam de la inutilitat de les demandes i treballs fets al ministeri de Belles Arts i, finalment, al mes de febrer arribàrem a un acord definitiu de condicions i emplaçament per dur a bon terme una instal·lació que dignifiqués els nostres bells oficis.

Curt ha sigut el temps per a tots els qui hi han pres part; però un esforç i una voluntat de ferro han fet que reeixís amb èxit la instal·

lació catalana a París. Abans que l'èxit personal, hem buscat un èxit de conjunt; la disciplina ha sigut la característica en l'organització, i així veïem com el vidrier construeix el tragallum supeditant-se al decorat general; el mosaïsta fa un brollador i el moblista decora un conjunt a on hi mostraran ses obres el pintor, l'escultor i l'orfebre, com vivint aquella vida íntima de la llar a on en definitiva tenen que agermanar-se i conviure.

Aquesta ha sigut la tasca que, coronada per l'èxit, mostra que la capacitat catalana és digna de viure entre tots els avenços del món.

S. MARCO.

El forn ibèric de Rubí (Boca del fogar i conductes del foc a la cambra de cocció).

(Cl. Colominas Roca.)

Solera de la cambra de cocció del forn ibèric de Rubí.

(Cl. Colominas Roca.)

* * *

Han sigut encomanades al nostre caríssim amic el notable escriptor d'art i ceramista en J. Llorens Artigas, les cròniques informatives de l'Exposició de les Arts Decoratives de París, en l'organització de la qual, el nostre amic ha pres una part activa, especialment en el que pertoca a l'exhibició de l'aportació catalana.

Les cròniques aniran il·lustrades, i les publicarem durant el curs d'aquest estiu, de manera que els números reunits, constitueixin a l'avenir un record gràfic i crític d'aquesta important exhibició en la qual la crítica francesa ha concedit a Catalunya un paper brillant.

Fent nostre l'èxit dels nostres artistes, volem donar a conèixer les obres amb les quals l'han obtingut, i provarem de donar, en quant a lo de Catalunya, una mostra de la participació de cadascú.

La nostra GASETA que, com en altre lloc es diu, ha sigut el portaveu del Foment de les Arts Decoratives, des dels inicis de l'organització de l'aportació catalana a París, s'honora del triomf que aquesta ha obtingut, i procurarà que el nostre públic hegüi esment de com aquest triomf ha estat aconseguit i de com són valuoses les produccions dels nostres artistes dedicats al conreu dels oficis d'art.

Recordem també, en celebrar aquest èxit, al costat de l'obra del

Foment de les Arts Decoratives, la part que en la regeneració d'aquestes i en l'èxit suara aconseguit hi ha obtingut la suprimida Escola Superior de Bells Oficis. La filiació artística de molts dels expositors i de molts dels objectes exposats ho demostra. Sia això dit en honor de l'Escola i de mestre Francesc Galí, qui la dirigia.

LA REDACCIÓ.

Un forn de ceràmica ibèrica a Rubí

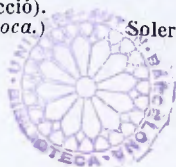
En l'últim Anuari publicat per l'Institut d'Estudis Catalans es dona compte de la troballa del primer forn ibèric descobert a Catalunya.

Aquest està situat en ple camp de Tarragona, en el poble de Fontscaldes, agregat del municipi de Valls.

No tan sols fou descobert el forn, sinó també les demés dependències que formen el taller on s'elabora la terrissa.

Restes de coberts on funcionaven els torns, el pastador on s'amassava el fang i varis clots que havien servit d'escorial de les peces esguerrades i mal cuites.

Aquests clots atapeïts de terrissa fou el més interessant de la descoberta, doncs poguérem fixar amb certesa quina mena de terrissa i

quines formes eren les fabricades en aquell lloc.

La terrissa és tota feta a torn, llisa i amb decoració pintada de roig; la llisa és quasi tota del tipus d'amfora ibèrica de forma cònica amb dues petites nanses prop de la vora; la pintada pertany al tipic vas anomenat barret de copa i a unes palanganes decorades interior i exteriorment.

La decoració és combinada amb motius geomètrics i florals molt estilitzats, que si bé executats més barroerament, recorden els bells motius dels vasos del Tossal, de les Tenalles de Sidamunt i de tota la plana de l'Urgell.

La fogaina del forn és excavada en el subsol, dintre les argiles mateixes que servien per a la fabricació de la ceràmica; el formen quatre arcs rodons que aguanten la plataforma on es cuia la terrissa; el foc passava a la cambra de cocció per uns forats d'uns 20 cm. que hi han entre arc i arc, i per un espirall que agafa la total amplada del forn, en l'extrem.

El forn descobert suara a Rubí és de forma anàloga al de Fontscaldes, encara que de diferent distribució.

Es troba enclavat a la vessant del turó de can Fatjó, entre la via dels Ferrocarrils de Catalunya i la riera de Rubí, tocant en el lloc on temps enrera l'Institut hi excavà una necròpolis ibèrica composta d'enterraments d'incineració disposats dins de sitges.

Com el de Fontscaldes, és també buidat dins les argiles quaternàries

que formen la part principal del citat turó. Es quadrat, medint 2'30 m. i tenint una altura de 1'70 m.; la boca és formada per un trauc de 0'60 m. d'ample per 0'50 m. d'alt.

La coberta de la fogaina té un gruix de 0'45 m., que, amb l'acció del foc, s'ha recuit, havent-se tingut la cura de deixar en la part central una columna de la mateixa terra de 0'75 m. de diàmetre, que la sosté.

El foc es comunicava a la cambra superior per quaranta dos forats disposats en forma d'engraellat.

De la cambra superior sols se'n conserven els fonaments que acusen unes parets de tobots de 0'80 m. de gruix.

Dins del forn sols hi sortí terra cremada i carbonissa.

Pels voltants s'hi recullen bon nombre de fragments de ceràmica ibèrica feta a torn i a mà, essent d'esperar que noves exploracions donarien l'agradable sorpresa de la troballa d'alguns clots amb deixalles com en el de Fontscaldes.

J. COLOMINAS ROCA.

Les obres d'En Nicolau Raurich en els Museus

(Continuació del número anterior.)

De primer va ésser admirat a Xicago, a on la crítica demostrà entusiasmes vers nostre artista, per cert l'únic pintor català que va ésser invitat a aquella importantíssima manifestació de Nord-Amèrica organitzada per a conèixer l'estat de l'art espanyol en 1913.

I com va entrar al Museu, on des de fa tres anys es troba aquesta

magnífica interpretació del natural resolta amb honradesa artística sens màcula, és digne ara de recordar-se.

En un petit saló que a Madrid serví per a exposicions patrocinades pel Círcol de Belles Arts hi figurà aquesta pintura d'en Raurich «Tristor autumnal» junt a un altre d'en Sorolla i varis artistes cursaren una sollicitud amb firmes de lo més gra-

nat a fi de què el quadre passés al Museu.

Per ésser una tramitació especial, va passar la pintura en qüestió a la Real Acadèmia de Sant Ferran i el Consell d'aquesta institució oficial, per acord unànime, va dictaminar passés l'obra al Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, qui encarregà al Patronat del Museu les darreres i definitives gestions.

Aquestes foren favorables, i en Nicolau Raurich tornava a entrar a aquell edifici per la porta gran i en mèrits al seu formós quadre «Tristor autumnal», que l'Estat nord-americà qualificà d'extraordinari, premiant el talent de l'autor amb una alta condecoració.

Heu's aquí els originals que guarden diferents museus del nostre eminent colorista Raurich, tècnic admirable que és home apassionat per al seu art.

Ell no en queda orgullós d'aquests èxits i d'altres que estarien fora de to en aquestes quartel·les.

També té predilecció per la literatura i coneix els autors clàssics a l'igual que les lletres contemporànies. La seva vida queda repartida entre l'estudi i la família, ja que en Raurich treballa allunyat de totes les col·lectivitats, és independent com ho és el seu art, i en la pintura — com declarà en certa ocasió — es proposa crear un veritable «tipus» de pintura catalana, lo més catalana possible.

JOAQUIM CIERVO.

GASETA DE LES ARTS

Petrítxol, 8 EDITORIAL POLÍGLOTA Apareix quinzenalment

Subscripció: Barcelona 2 ptes. al mes
 Península i Amèrica 30 » l'any
 Altres països 36 » »
 Número solt: De l'any corrent Ptes. 1'25
 » anterior » 2

GUIA DE LES ARTS I DELS ARTISTES

Pintors		Projectistes de jardins		Galeries d'exposicions		
BAIXERAS, DIONIS	CASP, 46.	RIGOL, ARTUR	PL. TETUÁN, 18, TENDA.	AREÑAS	CORTS, 670.	
BENET, RAFAEL	MUNTANER, 1, 2.ºn, 1.ª	LLIMONA I BENET, RAFAEL	BALMES, 19, 2.ºn, 2.ª	CAMARIN, EL	CORRÍBIA, 7.	
BIOSCA, JOAQUIM	DIPUTACIÓ, 310.	Acadèmies de dibuix i pintura		GALERIES DALMAU	P. GRÀCIA, 62.	
CAMINS, JOSEP	MALLORCA, 282.	BAIXAS	PL. 1, 1.ºr	GALERIES LAIETANES	CORTS, 613.	
CANALS, RICARD	PL. URQUINAONA, 9, 3.ºr	Librerías d'art		MALMEDÉ, L.	P. GRÀCIA, 68.	
CAPMANY, RAMON	ESCUDELLERS, 8, TALLER.	EDITORIAL POLÍGLOTA	PETRITXOL, 8.	PINACOTECA, LA	CORTS, 644.	
CARLES, D.	CASP, 56.	LLIBRERIA SUBIRANA	PORTAFERRISSA, 14.	Joiers		
CENAC, ENRIC	LLÚRIA, 53.	MARTÍNEZ PÉREZ, C.	DR. DOU, 11, 2.ºn	SUNYER, R.	CORTS, 643.	
COLOM, JOAN	CLARÍS, 99.	Editors de llibres d'art		Làmpares		
ESPINAL, M. A.	PROVENÇA, 362.	EDITORIAL MUNTAÑO-	LA, S. A.	PL. CATALUNYA, 9.	BIOSCA I BOTÉY	RBLA. CATALUNYA, 129.
FERRATER, ANTONI I E.	TRAVESSERA, 120, S. G.	Reportatges d'art		Mares i motlures		
JUNYENT, OLAGUER	Bonavista, 22.	SERRA, FRANCESC	SALMERON, 156, 2.ºn	ESTEVA I C.ª, S. EN C.	P. GRÀCIA, 18.	
LLIMONA, JOAN	LLÚRIA, 42, 2.ºn	Efectes de dibuix i pintura		Metalls d'art		
MALLOL, IGNASI	P. CLARÍS.—OLOT.	TEXIDOR, MODEST	RBLA. CATALUNYA, 89.	BIOSCA I BOTÉY	RBLA. CATALUNYA, 129.	
MAS I FONDEVILA, A.	CLARÍS, 30, 3.ºr	TEXIDOR, VÍDUA E.	RONDA SANT PERE, 16.	CORBERÓ, PERE	ARIBAU, 103.	
MASVILA, F.	GIRONA, 67, ESTUDI.	Antiquaris		Mobles moderns		
MEIFREN, ELISEU	BALMES, 67, 3.ºr, 2.ª	COSTACARVAJAL	CALL, 28, PRAL.	BADRINAS, A.	NEPTÚ, 2 (GRÀCIA).	
MESTRES, FÈLIX	DIPUTACIÓ, 289, 1.ºr	ESCLASANS, MARIA	PIETAT, 10 (DAR.ª CAT.)	Paper de fl		
MONENY, ENRIC	TRAFALGAR, 36, 4.ºr.	QUER FARRÉS, FR.º	PALLA, 27.	GUARRO	VIA LAIETANA, 7.	
OLIVER, MAGÍ	CAPELLANS, 4, 3.ºr, 1.ª	VALENCIANO, J.	CORRÍBIA, 2.	Papers pintats		
PERADEJORDI, JOAN	ARIBAU, 57, 3.ºr, 1.ª	Catifes (Manufactura)		FILLS DE SALV. SÀLVIA	PORTAL DE L'ÀNGEL, 4	
RAURICH, NICOLAU	BARCELONA, 24 (SARRIÀ)	AYMAT, TOMÀS	RIUS I TAULET, 21 (SANT CUGAT DEL VALLÈS).	GUASCH, FILL DE JOSEP	RAURICH, 8.	
RINCON, VICENTS	PETRITXOL, 14.	GALÍ, F. (Agent de A. Tronc. Paris)	P. DE GRÀCIA, 59, ENT. 2.ª	Parquets (fàbriques)		
VAYREDA, FRANCESC	P. VAYREDA, 4.—OLOT.	Construcció i decoració		BASTÚS, QUERALTÓ I C.ª	SANTA ELENA, 4 I 6.	
Pintors de retauls		BASTÚS, QUERALTÓ I C.ª	STA. ELENA, 4 I 6.	CASAS, VÍDUA DE F.	DIPUTACIÓ, 119-121.	
SABATÉ PASTOR, BON.ª	E. GRANADOS, 70	Constructors d'obres		Pedra artificial		
Dibuixants il·lustradors		ALBESA, CARLES	BORRELL, 292.	MINGUELL, JOAN	PARÍS, 209.	
CAMINS, JOSEP	MALLORCA, 282.	OLIVA MALLOL	RDA. S. PERE, 48, 2.ºn, 2.ª	Pintors decoradors		
JUNCEDA, JOAN G.	MALLORCA, 259, 2.ºn, 1.ª	CONSTRUCCIONS TEKTON	VIA LAIETANA, 40, ENT. 0.	CASALS PEYPOCH, J.	ROGER DE FLOR, 164.	
MIRET, RAMÓN	CORCEGA, 333, ENT.	Ebenistes		COROMINAS, MANUEL	ASTÚRIES, 14 (GRÀCIA).	
Dibuixants-pintors		BUSQUETS, JOAN	P. GRÀCIA, 36.	TOLOSA, AURELI	PL. LETAMENDI, 29.	
CARDUNETS, ALEXANDRE	DIPUTACIÓ, 235, 2.ºn, 1.ª	HOMAR, G.	CANUDA, 4.	TRUJOLS BLEY, JOAN	SANT GERVAZI, 14 (S. G.)	
PERADEJORDI, JOAN	ARIBAU, 57, 3.ºr, 1.ª	ORRI, FREDERIC	ARIBAU, 226.	Plateries d'art		
Dibuixants-decoradors		REIG I BERNET, LLUÍS	ENRIC GRANADOS, 21.	JENSEN, GEORG	PASSEIG DE GRÀCIA, 90	
ALEMANY, RAFAEL	SANT DOMINGO, 4, (SANT CUGAT DEL VALLÈS.)	VAYREDA, RAIMOND	BORRELL I DIPUTACIÓ, 111	Reproduccions artístiques		
Escultors		Enquadernadors		BECHINI, GABRIEL	ROGER DE FLOR, 162.	
CLARASÓ, ENRIC	GRANADOS, TORRA SANT FRANCESC (SARRIÀ).	MIQUEL-RIUS	MALLORCA, 207.	DEKOR	PL. ANTONI LÓPEZ, 15.	
FUXÀ, MANUEL	ARAGÓ, 329.	Escultors decoradors		PRIU, TOMÀS	CONSELL DE CENT, 368.	
LLIMONA, JOSEP	DIAGONAL, 410.	CAMPAÑA, JOAQUIM	NÀPOLS, 307.	RENART, J.	DIPUTACIÓ, 271.	
MARÉS, FREDERIC	MALLORCA, 184, INTERIOR	SOLER, FRANCESC	ARIBAU, 224 INTERIOR.	Tapisseries		
NOGUÉS, ANSELM	PASSATGE MERCÈ, 3.	Escultura religiosa		GILABERT I MAÑÀ	RBLA. CATALUNYA, 68.	
OTERO, JAUME	ARAGÓ, 329.	CAMPS ARNAU, J. M.ª	MONTSENY, 77 (GRÀCIA).	LLOSA, PERFECTE	BALMES, 128, TENDA.	
TENAS, JOSEP	CARRER NÚM. 16, ENTRE DIAGONAL I CARRETERA DE SARRIÀ.	HOMS, JERONI	FRANC. GINER, 23, PRAL.	Tapissos (Manufactura)		
Decoradors		Fotografies d'art		AYMAT, TOMÀS	RIUS I TAULET, 21 (SANT CUGAT DEL VALLÈS).	
BADRINAS, A.	NEPTÚ, 2 (GRÀCIA).	MASANA	RDA. S. PERE, 3, PRAL., 1.ª	Vidres d'art		
D'IVORI	RDA. S. PERE, 3, PRAL., 1.ª	Fusteries artístiques		GRANELL I C.ª	ENRIC GRANADOS, 46.	
LLONGUERAS, JAUME	ALT ST. PERE, 18, 1.ºr, 2.ª	CASAS, VÍDUA DE F.	DIPUTACIÓ, 119-121.	RIGALT, BULBENA I C.ª	CASANOVA, 32.	
MARCO, SANTIAGO	ARAGÓ, 280.	RUIZ, JOAN	ROGER DE FLOR, 141.			
PALAU, JOSEP	MALLORCA, 313.	TARRAGÓ, ENRIC	CONSELL DE CENT, 283.			
PARCERISAS I C.ª	E. GRANADOS, 90					
RIGOL, RAMON	ROSSELLÓ, 168.					
Decoradors en guix						
ÁVILA, JACINTO	PASSEIG DE ST. JOAN, 73.					

Compraria un exemplar
dels N.ºs 1, 4 i 7 de la
GASETA DE LES ARTS
per a completar col·lecció

Petritxol, 8: Editorial Políglota

Mobles Artístics de Roten (Jonc)

Fàbrica:
Passeig de Gràcia, 115
BARCELONA

El més gran assortit
en
Llibres d'Art

LLIBRERIA
SUBIRANA

Porta-ferrissa, 14 Barcelona

Escultura Decorativa i Gran Decoració

Joaquim Campañà

PROJECTES I MOBLES
ANTICS I MODERNS •
TREBALLS EN GUIX
MODELS PER A BRONZE

▼▼▼

Taller: NÀPOLS, 307 BARCELONA (G.)
(ENTRE CÔRSEGA I INDÚSTRIA)

LLIBRERIA ANTIGA I MODERNA

CANUDA, 45

Història de la Pintura Antiga Catalana
Cinc volums

EN PREPARACIÓ: Rnt. J. GUDIOL

Pintura Romànica a Catalunya
Fons de la llibreria "AVENÇ"

EXPOSICIÓ

Compra i Venda d'Antiguitats

J. Valenciano

Corribia, 2, pral. (Cant. Pl. Nova)
BARCELONA

ANTIGUITATS
D'ART

Call 28 PRAL.

(CARRER FERNANDO)
(PLAÇA ST. JAUME)

BARCELONA

JARDINS PROJECTES
ARTUR RIGOL CONSTRUCCIÓ
DIRECCIÓ

Pl. Tetuan, 18 • Barcelona • De 7 a 9 nit

LA CIUTAT I LA CASA

REVISTA D'ARQUITECTURA,
ARQUEOLOGIA I BELLS OFICIS

Rbla. Catalunya, 125

BARCELONA

ACADEMIA
BAIXAS
ENSENYANSA
DE DIBUIX

Y
PINTURA
PER
AB-DOS
SEXES

CARRER del Pi, nº1

G. Homar

Mobles
Làmpares
Decoració
Antiguitats

Canuda, 4 BARCELONA

ANTIGA CASA A. OLIVA
FUNDADA EN 1885

T. Priu Mariné

Taller de daurats • Altars • Imatges
Decoració i reproducció en pasta
d'objectes d'art antic i modern
Casa especial per a la restauració
de retaules antics

Consell de Cent, 368
(entre Bruch i Girona) Barcelona

LLIBRES
ENQUADERNACIONS
IMPRESSIONS

Editorial Políglota

Petritxol, 8 BARCELONA

TALLERS MECÀNICS DE FUSTERIA

Joan Ruiz

Successor de J. Calonja

FAÇANES • TENDES • ALTARS
DESPATXOS • MAGATZEMS, ETC., ETC.

FUSTERIA PER A EDIFICIS-PARQUETS

Roger de Flor, 141 - Passatge Tasso, 13
Telèfon: 785 S. P. BARCELONA

REVESTIMENTS
DECORATIUS

DEKOR

Novíssima aplicació
de la URALITA a les
Arts Decoratives

REPRODUCCIÓ EN RESPATLLERS I
ARTESONATS DE LES TALLE ANTIGUES
DE FUSTA EN LLURS TONS NATURALS

URALITA, S. A.

BARCELONA. PL. ANTONI LÓPEZ, 15
TELÈFONS 1644 A. - 848 A.

LLOC D'EXPOSICIÓ I VENDA:
PASSEIG DE GRÀCIA, 90 — SUCURSAL
TELÈFON 53 G.

LA PINACOTECA
de
GASPÀ ESMATJES

• MARCS I GRAVATS •
EXPOSICIONS PERMANENTS

Corta, 644 (entre P. Gràcia i Clarà). Telèfon 5045 A.
BARCELONA

CARLES ALBESA

SUCCESSOR DE JOSEP ALBESA
CONSTRUCTOR D'OBRES

GRANS OBRES
EN FORMIGÓ
ARMAT

DESPATX: Borrell, 292 - Telèfon 883 H.

JOAN BUSQUETS

Casa fundada l'any 1840

MOBLES ARTÍSTICS DECORACIÓ
OBJECTES PER A PRESENT

Exposició, Despatx i Tallers:
Passeig de Gràcia, 36 = Tel. 5314 A. = Barcelona

JOIER

TEL. 813-S. P. GRANVIA, 64,3

BARCELONA

CASA FUNDADA L'ANY 1835